

Waar bleven de limmetjes? De Jiddisje brieven van Samuel Boas

Hilde Pach

In het archief van de Engelse admiraliteit liggen 40.000 brieven die tussen 1650 en 1815 van en naar Nederland gezonden zijn. Ze zijn nooit op hun bestemming aangekomen. De Nederlandse schepen waarmee ze vervoerd werden, zijn door Engelsen gekaapt, waarbij de lading in beslag genomen werd. Een klein deel van de brieven is in het Jiddisj geschreven.

Tot in de negentiende eeuw kon een land dat in oorlog was, een schipper het recht geven om vijandelijke schepen buit te maken. De eigenaar van een schip vroeg bij de overheid een kaperbrief aan waarin onder meer stond welke schepen van welke landen mochten worden veroverd. Als hij aan bepaalde eisen voldeed, kreeg hij toestemming om tegen betaling van een borgsom een schip uit te rusten en een bemanning te zoeken. Het kaperschip voer uit om een of meer schepen te veroveren en bracht die naar zijn thuishaven. Vervolgens moest worden vastgesteld of de kaping volgens de regels was verlopen. Als dat het geval was, werd de buit verdeeld tussen de eigenaar van het schip en de opvarenden.

Omdat er vroeger altijd wel ergens een oorlog woedde, was de kaapvaart wijdverbreid, zowel in Europa als daarbuiten. Ook de Nederlanders hebben veel geld verdiend aan de kaapvaart. Tijdens de vier Engelse Oorlogen in de zeventiende eeuw en achttiende eeuw kaapten Engelsen en Nederlanders naar hartenlust elkaars schepen. In principe werden alleen schepen aangevallen van landen die daadwerkelijk bij een oorlog betrokken waren, maar vanaf de achttiende eeuw werd dit principe steeds vaker losgelaten en werden neutrale Nederlandse schepen ook het slachtoffer van Engelse kapers.

Sailing Letters

In Engeland stelde het *High Court of Admiralty* vast of de kaping rechtmatig was. De juridische afhandeling nam vaak maanden in beslag. De aan boord aanwezige scheepspapieren dienden als bewijsmateriaal en werden daarom opgeslagen in het archief van de Admiralty. Daarbij maakte men geen onderscheid tussen officiële documenten en persoonlijke brieven die door particulieren meegegeven waren. Zo belandden tienduizenden brieven van buitenlandse schepen in het archief, om er nooit meer uit te komen. Totdat onderzoekers aan het eind van de twintigste eeuw er belangstelling voor gingen tonen.

Een paar jaar geleden is een groep Nederlandse onderzoekers begonnen met de inventarisatie van de Nederlandse brieven in de collectie, die tegenwoordig bewaard wordt in The National Archives in Kew bij Londen. Het project *Sailing Letters* wordt gecoördineerd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

In dit artikel beperk ik me tot de negen Jiddisje brieven die zijn aangetroffen de dozen HCA 32/178-3 en 32/1065-2. Van drie daarvan wordt een aantal fragmenten in het Jiddisj gegeven, gevolgd door een Nederlandse vertaling. Zes van de negen Jiddisje brieven zijn kort en zakelijk. Ze zijn in 1758 door dezelfde persoon verstuurd naar Den Haag en Amsterdam. Hierop kom ik later terug. De andere drie zijn uitvoeriger. Ze zijn eveneens door één persoon geschreven en verwijzen naar elkaar. Alle geadresseerden wonen in Den Haag. Deze brieven zijn in maart 1803 tegelijk meegegeven zijn met het schip de *Jonkrouw Maria* van kapitein M. Jansen, dat van Curaçao naar Rotterdam voer.

Brief aan Meyer Hartog

Een van de Jiddisje brieven [HCA 32/1065-2] heeft als datering vrijdag 20 sjevat 5563, ofwel 12 februari 1803. De geadresseerde is Meyer Hartog, wonende in het Paddemoes no. 56 in Den Haag. Het Paddemoes is een oude naam voor de Haagse St. Jacobsstraat, de 'hoofdstraat' van de joodse buurt ('de Buurt') in Den Haag.

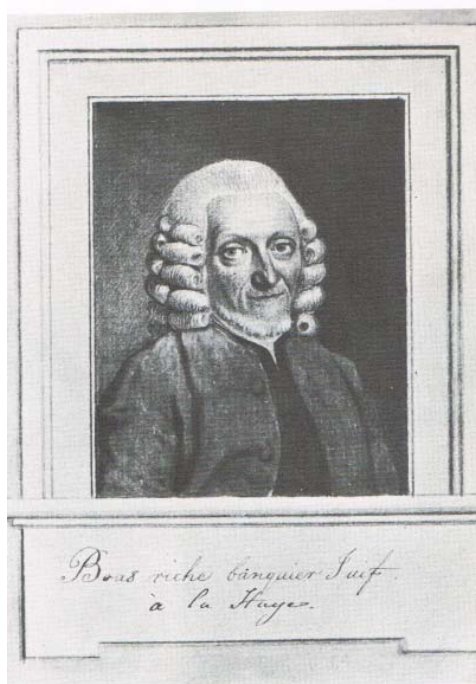
De briefschrijver is duidelijk een ontwikkeld man. Zijn zinnen lopen goed en hij gebruikt veel Hebreeuws. Hij begint zijn brief zo:

זה ה' שבועות דש משם פֿרריזט בין אונ' אלזויה אין אללי דיא צייט עש פלעזיהר
ניט גהאט אדוני ידידי שי' צו זעהן, אויסר דש איין מאהל אין ענגעלאנד בריב
מידו החמה ערהלטן האבי, וועלכש מיר לנחת גדול וואהר, נאך ענגעהמר זולטי
עש מיר אבר זיין אייניגע גוטי צייטונגן ממך לע"ע צו בקומן, האבי וועהרנדי
דיא צייט דש מענגעלאנד וועך בין קיין צייל אודר צייטונג פון מיין פאמיליע
און גוטי פריינד גהאט

Het is twintig weken geleden dat [ik] daarvandaan afgereisd ben en zo al die tijd het plezier niet gehad heb meneer mijn vriend moge hij leven te zien, behalve dat [ik] eenmaal in Engeland brieven

uit zijn warme hand ontvangen heb, dat mij een groot plezier was, nog aangenamer zou het mij echter zijn enige goede berichten van u momenteel te krijgen, heb gedurende de tijd dat [ik] uit Engeland weg ben geen regel of bericht van mijn familie een goede vrienden gehad.

Kennelijk was het slecht gesteld met de postbezorging tussen Nederland en Curaçao. Mogelijk waren eerdere brieven eveneens aan kapers ten prooi gevallen. De briefschrijver vertelt verder dat hij gezond is, zij het enigszins verzwakt door de hitte. Hij hoopt kort na Pesach terug naar huis te gaan, naar zijn geboortestad, want met de handel is het niet veel, en hij heeft grote uitgaven. Hij schrijft alles, zo zegt hij, heel uitvoerig aan de dierbare dochter מערלה (Merle) van de geadresseerde. Verder doet hij de hartelijke groeten aan alle andere dochters en zoons. Was getekend: שמואל בן כ"ה שמעון בועס, Samuel zoon van de eerwaarde heer Simeon Boas.

Tobias Boas, Den Haag, 1696-1782.

SIMEON BOAS.

De familie Boas

De Haagse familie Boas speelde in de achttiende eeuw een vooraanstaande rol. Abraham Boas stichtte begin achttiende eeuw een koopmanshuis in juwelen, goud, zilver en stoffen. Abrahams zoon Tobias (1696-1782) bouwde de zaak uit tot een handelshuis dat leningen verstrekte aan Nederlandse stadhouders en Europese vorsten. Zijn zoons Abraham en Simeon namen de zaak met succes over, maar in 1792 zat het economisch en politiek tij tegen en ging de zaak failliet. De broers maakten een 'doorstart', en in 1798, toen ze beiden overleden waren, werd de zaak door Simeons zoon Joachim op veel bescheidener schaal voortgezet als Joachim Boas en Comp. Een andere zoon van Simeon heette Samuel, en aangezien onze briefschrijver ondertekent met 'zoon van Simeon', ligt het voor de hand dat hij deze Samuel is en dat hij op Curaçao de zaken van zijn familie behartigt.

Dat de firma Boas eerder zaken deed op Curaçao, blijkt uit een andere Jiddisje brief in HCA 32/178-3, een van de zes die in 1758 uit Curaçao verstuurd zijn. Deze brief is gericht aan 'Messieurs Messrs. Abr. & Simon Boas Marchands La Haye'. De naam van de briefschrijver heb ik niet kunnen ontcijferen, maar aangezien hij de groeten doet aan 'mijn oom Tobias', gaat het hier waarschijnlijk om een familielid. De brief bevat voornamelijk zakelijke mededelingen over handelswaar.

Brief aan Merle

In zijn brief aan Meyer Hartog spreekt Samuel over een brief aan een zekere Merle. Inderdaad bevindt zich in HCA 32/1065-2 een briefje, geadresseerd aan 'Mejuffrouw De Juff: Mietje Meyer in Den Haag' en geschreven op 10 adar 5563, 4 maart 1803, met de volgende aanhef:

ליבע, גבענשטי אונ' טריניאה פריינדין מערלה שתח' עמ"ש אמן

Lieve, gezegende en tr[ouwe vrie]ndin Merle dat zij leve tot honderd jaar amen

Deze brief is eveneens ondertekend door Samuel Boas. Hij begint zo:

מיין הוללענדשי בריף איזט פערטיג גוועזן אום צו פרייזן, איך וואלטי דיא פרייגלן, דיא
בקומי
איך דיא צייטונג דש איין הוללענדשי Vlag אין גזיכט איזט, קיינר איילטי מעהר נאך
זע אוהפר וויא איך, איך זאהי עש, מיין הערץ פראנגטי דיא בריף פון מיין הערץ צו
לעהזן

Mijn Hollandse brief was klaar om op reis te gaan, ik wilde hem verzegelen, toen kreeg ik het bericht dat er een Hollandse *Vlag* in zicht was, niemand snelde méér naar de zeeoever dan ik, ik zag het, mijn hart verlangde de brief van mijn hart te lezen

Blijkbaar is Merle Samuels vriendin of verloofde, en is Meyer Hartog, de geadresseerde van de eerste brief, zijn aanstaande schoonvader. Er bleek inderdaad een brief aan boord te zijn van Merle, schrijft Samuel, meegenomen door een vriend. Hij heeft geen tijd meer om deze nieuwe brief te beantwoorden, want het is vrijdag, hij heeft nog veel te doen, de brievenzak sluit tegen de middag en het schip vertrekt de volgende dag, maar volgende week woensdag vertrekt er weer een schip, en daarmee zal hij *ein grose Joedisje brief* meegeven, een grote joodse (= Jiddisje) brief.

Opvallend is dat de stijl van de brief aan Merle heel anders is dan die aan haar vader. Behalve wat vaste formules en afkortingen bevat hij nauwelijks Hebreeuws. In plaats daarvan gebruikt Samuel af en toe een Nederlands woord, zoals *Vlag*.

Nederlandse brief aan Merle/Mietje

Samuel spreekt over een 'Hollandse brief' die hij eerder had geschreven. Ook die maakt deel uit van HCA 32/1065-2 (de twee andere Nederlandse brieven hebben zo te zien geen enkele relatie met de andere brieven van Samuel). Hij is gericht aan:

Teeder geliefde, van mijn hart beminde en getrouwste vriendin מערלה שת' עמ"ש אמן (Merle dat zij leve tot honderd jaar amen)

Het is een epistel van acht pagina's, gedateerd op 7 februari 5563 (1803), ondertekend door Samuel Boas. Zijn Nederlands maakt een natuurlijke indruk; alleen joodse begrippen en namen schrijft hij soms met Hebreeuwse letters. Veel ontwikkelde joden beheersten het Nederlands ook al vóór de gelijkberechtiging in 1795 goed.

Samuel schrijft Merle, die hij meestal bij haar Nederlandse naam Mietje noemt, hoezeer hij naar haar verlangt en vertelt haar wat hij zoal beleeft op Curaçao. Ook spreekt hij herhaaldelijk zijn vertrouwen in God uit en spoort hij tevens zijn Mietje aan op God te vertrouwen. Het bevalt hem niet erg op Curaçao, zoals hij ook al aan haar vader schreef: te warm, te duur, er heerst veel ziekte, waaraan vooral militairen sterven, je ziet er 'niets anders dan zwarte, geele en bruine gezigten', en bovendien is er niets te beleven, 'geen divertissement der waereld'. Overdag is hij 'in het Pakhuys', en 's avonds zit hij thuis op zijn logeeradres. Zijn gastheer is een voorname jood met wie hij het zeer goed kan vinden. Ze 'discoureeren' of lezen wat, en:

Voor het overige kome ik in de Curacaosche gezelschappen die zeer voor het drinken geschikt zijn niet, ik onthoude my daar van, schoon ik wel verzorgt worde.

Aan het eind van de brief staat een latere toevoeging van een halve pagina, van 20 februari:

Er is nog geen schip gekomen, derhalven ben ik zonder tijding van uw mijn schat

En blijkbaar heeft Samuel dus ook nog geen gelegenheid gehad zijn eigen brief te verzenden. In dit naschrift geeft hij uitvoerige instructies over 'een vaatje limmetjes' (citroentjes) dat hij voor haar wil meegeven met de kapitein. Hij sluit een kwitantie bij om ze op te halen, maar ze moet wel informeren of het niet aan het 'fruit comptoir' moet worden aangegeven. En het spreekt wel vanzelf dat ze er ook wat van zal geven aan 'onze vriend *Reb Mattes*', voor wie hij tevens, zo schrijft hij elders in de brief, een brief bijsluit, net als een 'voor uw geëerde vader broeders en zusters'. Deze laatste is waarschijnlijk de eerste brief die hier besproken is, en de brief voor 'onze vriend *Reb Mattes*', ten slotte, maakt ook deel uit van het pakket Jiddisje brieven in HCA 32/1065-2.

Alle brieven in een zak

Samengevat hebben we te maken met een Jiddisje briefje aan Merle, gedateerd 4 maart 1803. Dit briefje gaat vergezeld van een lange Nederlandse brief aan dezelfde Merle (of Mietje), gedateerd 7 februari, met een naschrift van 20 februari. Bij deze Nederlandse brief is een brief ingesloten aan Merles vader, Meyer Hartog, gedateerd 12 februari 1803, en een Jiddisje brief aan Reb Mattes. Deze brief is op 10 sjevat 5563 ofwel 2 februari 1803. Deze brieven zijn waarschijnlijk gezamenlijk op vrijdag 4 maart in de brievenzak gestopt en de volgende dag met de *Jonkvrouw Maria* op weg naar Nederland gegaan.

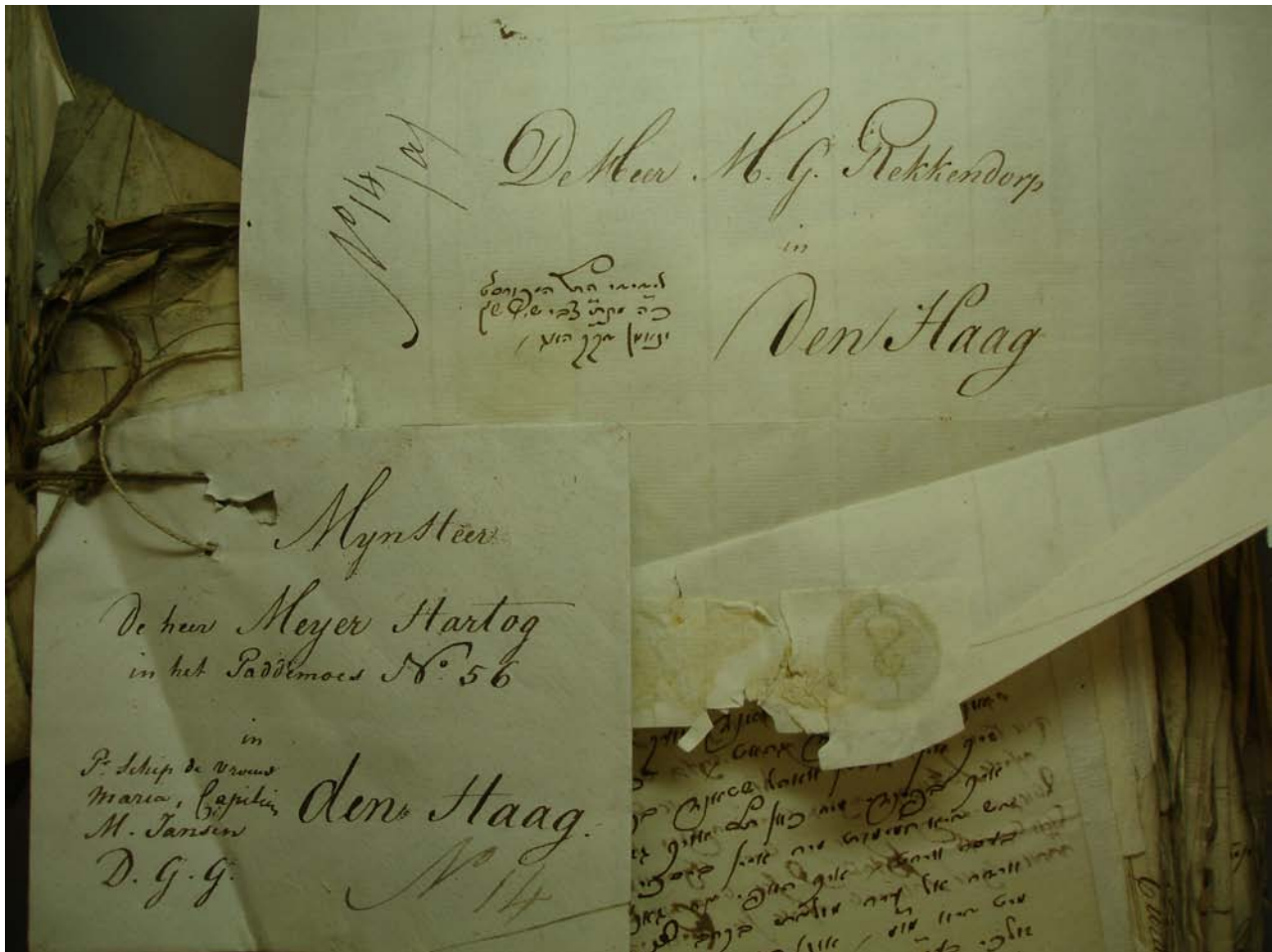
Brief aan Reb Mattes

Nu terug naar Reb Mattes, die volgens de adressering [DSC01537] op zijn Hollands 'De Heer M.G. Rekkendorp in Den Haag' heet. Er staat in het Hebreeuws iets bij gekrabbeld:

לידי הרוץ המפורסם

כ"ה מת"ת צבי שי' שץ
ונאמן דק"ק האג

Aan mijn vermaarde vriend die rechtvaardigheid najaagt,
de eerwaarde heer Mattes Tsvi, moge hij leven, voorzanger
en bestuurder van de Joodse Gemeente Den Haag

Bundel brieven, waaronder de envelop aan Reb Mattes, ofwel M.G. Rekkendorp in Den Haag, in 1803 meegegeven met de *Jonkvrouw Maria* van kapitein Jansen (HCA 32/1065-2)

Blijkbaar is Reb Mattes een eerbiedwaardig persoon in de joodse gemeenschap in Den Haag. Daar zijn inderdaad bewijzen voor. Volgens de *Bijdragen betreffende de verbetering van den maatschappelijken staat der Joden* (Den Haag, 1806-1807, nr. 33, p. 297) werden tijdens een dienst in de Haagse Hoogduitse Synagoge ter gelegenheid van het 'verordend dankfeest' voor koning Lodewijk Napoleon op 1 februari 1807 de gebeden en psalmen uitgesproken door de voorzanger, de heer M.G. Rekkendorp. Matthias Gabriël Rekkendorp, geboren 1741, staat ook geregistreerd als bewoner van de Buurt. 'Mattes' zal een afkorting van 'Mattesjahoe' (Matthias) zijn; 'reb' is Jiddisj voor 'meneer'. Uit de brief van Samuel blijkt dat er sprake is van een hechte vriendschap, hij beschouwt Reb Mattes als een tweede vader.

In zijn ongedateerde brief aan Reb Mattes trekt Samuel net als in de brief aan zijn aanstaande schoonvader alle registers open om zijn kennis van het Hebreeuws te etaleren. Maar de brief is vooral interessant vanwege zijn uitvoerige beschrijving van het leven op Curaçao:

[p. 1]

נון ליבר ר' מת"ת שת' עמ"ש, המכסה אני מאתו את אשר אני עושה, איך מוזי לידידי שי'

נון ערצעהלן וויא עש היר געהט, וויא איך מיין לעהבן פרברענגי, וכולי, קודם כל זעהט מען כאן ניקס אנדרשט אלש שווארצי, ברויני אונ' געהלי מענשן, לויטר פנים חלשות, וואש דיא בלאנקן אן געהט, דא פינד מאן אנשים יראים ושלמים אבר ווייניג דיא תורה קענן, אייניגע זיין דא דיא זיך בעמיהן עטוואש צו וויסן, ברוב הקהלה איזט פרום, אויך כמה וכמה ניימאדישע, מיט וועלכי איך מיר ב"ה ניט אויף הלטי, פערמיטיהרע עש אויך אן ליבכי שי' ניט, בבה"כ געהט עש צו וויא בייא דיא אלטי ספרדים, גשווינד אוהרן, אונ' לאנג קומפלימענטן מאכן און ש"ק איזט דיא שול ערשט אום 12 אוהר פערטיג, עש מקום איזט זעהר מיזעראבל, זעלבשט בייא טאג קען מען זיך ניט גנוג אין אכט נעמן לויטר אן גוואקסענע שטיין, דיא מדינה איזט לויטר הרים וגבעות, איך קען עש לידידי שי' ניט בעסר מדמה זיין אלש בייא דאָרמאָגן אודר דיפנויא, בקיצור הדבר לאָסדוינן וואו וויר צווייא וואול מיט איין שעהס זיין גוועזן איזט שענער אונ' זויברר, אמוזעמענטן זיין היר גאהר קיינע, זעלבשט קיין קאפיע הויז, פערנער רעגוליהרט זיך איינס נאך עש אנדרי, יקרות גדול בכל מיני מאפלים, אלש בשר ט"ו בש, פר כ"ד בש יקרות איזט בדוחק גנוג אום זופ פר איין מענש צו קאכן, לחם איזט בזול, כה"ג פירות וועלכי עקסטרא גוהט אונ' אנגעהם זיין, טובים הם למאכל, ותאוה הם לעיניים גם נחמד העץ למראה, אבר מען מוז זיך אין אכט נעמן ניט צו פיל צו עסן, צווייא פארנעהמי גאסן זיין כאן, איינע הייסט דיא ברייטי גאס דיזע פרגליך איך בייא דיא גאס וואו ידידי שי' וואונט, דיא אנדרי הייסט דיא העררן גאס, דיזע פרגליך איך בייא עש פאדעמוהס, פערנר זיין דיא אנדרי גאסן זויא ברייט דש קיין צווייא מענשן נעבן אזאמן קענן געהן, פיל דרעק אונ' מודער, שטאנק קיין גברעק, איך קען אללי דיא מעלות ניט שרייבן, אם יזכני ה' לראותו במהרה ווירדי זולכש פא"פ ערצעהלן, מיין לעהבנס אהרט פרברענגי אויף פולגנדי אהרט בבוקר שטעהי אויף אום 6 אוהר, תומ"י תפילת שחרית, אחר זה שיעור קבוע, דען עטוואס עסן, איין פיף טובאק רויכן, אום 8 אוהר געהי איך אין פאק הויז, דא טוהי מיינה אפעהרן וויא וואהל מיט סחורות אלש שרייבערייא אום 1 אוהר מיטטאג עסן, אחר זאת בכל יום ויום אני אומר תהלים

[p. 2]

ומעמדות, אום 3 אוהר ווידר נאך עש פאקהויז עד 5 אוהר, ואז געהי לביתי, או אצל אחד מן מייני גוטי פריינד, ובבואי לביתי, מאכי מיר קומאהד, לעהני איין ביסכי בספר חובות הלבבות או בספר אחר, אום 9 אוהר נאכט עסן, אום 10 אוהר אין דיא האַנגמאט, איך ברויכי לגמרי קיין בעט גצייג, זעלבשט קיין קאפ קיססן וועגן דיא חמימה, דיא האַנגמאטטן זיין גוט אין צו שלאָהפן, [...]

[p.1]

Nu lieve Reb Mattes, dat u moge leven tot honderd jaar, waarom zou ik voor hem geheimhouden wat ik van plan ben,¹ ik moet mijn vriend moge hij leven nu vertellen hoe het hier gaat, hoe ik mijn leven doorbreng, enzovoorts, allereerst ziet men hier niets anders dan zwarte, bruine en gele mensen, louter zwakke gezichten. Wat de blanken aangaat, men vindt hier goede, godvrezende mensen maar weinig die Tora kennen, er zijn er enkelen die hun best doen om iets te weten, in meerderheid is de gemeente vroom. Er zijn ook een paar nieuwerwetse, met wie ik me goddank niet ophoud, permitteer het ook Liefje² dat hij leve niet, in de synagoge gaat het

¹ Verwijzing naar Genesis 18: 17.

toe zoals bij de oude Sefardiem, snel bidden, en lang complimenten maken en op de heilige sjabbat is de sjoel pas om twaalf uur klaar. De plek is zeer miserabel, zelfs bij dag kan men zich niet genoeg in acht nemen, louter aangegroeide steen, het land is louter bergen en heuvels, ik kan het voor mijn vriend, moge hij leven, niet beter vergelijken dan met Dormagen en Diepenau.³ Om kort te gaan, Loosduinen, waar wij beiden wel met een sjees zijn geweest, is mooier en schoner, amusement is hier helemaal niet, zelfs geen koffiehuis, verder regelt zich het ene naar het andere, grote duurte in allerlei etenswaren, als vlees vijftien stuiver, voor 24 stuiver groenten is ternauwernood genoeg om soep voor één mens te koken, brood is goedkoop, vruchten eveneens, die extra goed en aangenaam zijn, ze zijn goed om te eten, en een lust voor het oog en de boom ziet er ook aanlokkelijk uit,⁴ maar men moet zich in acht nemen om niet te veel te

eten, er zijn hier twee voorname straten, de een heet de Bredestraat, die vergelijk ik met de straat waar mijn vriend, moge hij leven, woont, de andere heet de Herenstraat, die vergelijk ik met het Paddemoes.

Verder zijn de andere straten zo breed dat geen twee mensen naast elkaar kunnen lopen, veel drek en modder, aan stank geen gebrek.

Ik kan alle deugden niet beschrijven, als de Eeuwige het mij vergunt hem [= mijn vriend] spoedig te zien,

zal ik zulks van mond tot mond vertellen.

Mijn dagelijks leven breng ik op de volgende manier door:

's ochtends sta ik op om zes uur, onmiddellijk het ochtendgebed, daarna het vaste Toragedeelte,

dan iets eten, een pijp tabak roken, om acht uur ga ik naar het pakhuis, daar doe ik mijn affaires zowel met verkoop als schrijverij, om een uur middageten, daarna zeg ik elke dag psalmen

[p. 2]

en *maïmadot*,⁵ om drie uur weer naar het pakhuis tot vijf uur, en dan ga ik naar mijn huis, of bij een van mijn goede vrienden, en als ik thuiskom, maak ik het me gemakkelijk, lees een beetje in het boek *Chovot halevavot*,⁶ of in een ander boek, om negen uur nachteten, om tien uur in de hangmat, ik heb helemaal geen beddengoed nodig, zelfs geen hoofdkussen, vanwege de warmte, hangmatten zijn goed om in te slapen. [...]

Hierna vertelt Samuel over zijn aardige gastheer, over de moeizame handel en zijn plannen om terug naar Nederland te gaan, die mede samenhangen met de situatie van zijn broer, ר' חיים (Reb Chajim), die zwak is en er helemaal alleen voor staat. Voor zover bekend had Simeon Boas geen zoon Chajim, maar mensen opereerden soms onder meer namen. Wellicht wordt hiermee toch zijn oudste zoon Joachim bedoeld, die de firma Boas in 1798 voortzette. De joodse naam Chajim wordt vaak vernederlandst tot Joachim.

Curaçao en de joden

De schoonheid van Curaçao is duidelijk niet aan de Haagse Samuel besteed; hij heeft liever Loosduinen! Toch schrijft hij veel wetenswaardigheden over de situatie op het eiland, die overeenkomen met de kennis die we hebben uit andere bronnen. Dat er in die tijd armoede

² Klaarblijkelijk een ondergeschikte; misschien zijn neef Lion, naar wie hij verwijst in de Nederlandse brief aan Merle/Mietje.

³ Plaatsen in Duitsland.

⁴ Verwijzing naar Genesis 2:9 en 3:6 over de vruchtbomen in het paradijs.

⁵ Dagelijkse hoofdstukken uit Bijbel en Bijbelcommentaren.

⁶ Bekend moralistisch handboek uit de elfde eeuw.

heerste, is een feit. Curaçao was tijdens de eerste jaren van de Amerikaanse Burgeroorlog, vanaf 1775, bevoorradingscentrum voor de Amerikaanse legers en later ook voor de Spaanse koloniën. Dit bracht welvaart met zich mee, vooral voor de joden, aangezien de handel vrijwel geheel in joodse handen was. Vanaf 1781 ging het economisch minder.

De Mikve Israel Synagoge op Curaçao, de oudste (1732) nog in gebruik zijnde synagoge van de Nieuwe Wereld.

Toen Nederland in 1798 door Frankrijk was veroverd, deden de Fransen vergeefse pogingen om Curaçao in te nemen. In 1800 veroverden de Engelsen het eiland echter. De bezetting was van korte duur. Op 11 januari 1803 kwam Curaçao weer in Nederlandse handen (maar tussen 1807 en 1816 was het eiland opnieuw Engels). Tussen 1798 en 1803 was er nauwelijks contact met Nederland. Samuels brieven dateren van februari en maart 1803. Waarschijnlijk was het dus in de jaren daarvoor niet mogelijk geweest om Curaçao te bezoeken en kwam hij poolshoogte nemen nu het eindelijk weer kon.

De joden van Curaçao waren vrijwel allemaal Sefardiem, die lid waren van Mikve Israel, een zustergemeente van de Portugees-Israëlitische Gemeente in Amsterdam. Boas, die zelf een Asjkenazische jood was, koestert typerende vooroordelen over de Sefardiem: 'snel bidden en lang complimenten maken'. Wat hij bedoelt met 'nieuwerwetse' joden is niet helemaal duidelijk. Het moderne reformjodendom kreeg op Curaçao pas halverwege de negentiende eeuw enige aanhang.

De ziekte die veel slachtoffers maakte, waaraan Samuel refereert in de brief aan Merle, zou de gele koorts kunnen zijn, waarvan in 1803 een epidemie heerste. En Samuels observatie dat vlees en groenten duur zijn, maar brood en fruit goedkoop, kan te maken met de Engelse Navigation Act. Deze bepaalde dat Curaçao niets behalve meel en graan uit Amerika mocht importeren, waardoor

bijna alle levensmiddelen uit Europa of de koloniën moesten komen en dus duur waren, behalve brood (van uit Amerika geïmporteerd graan) en fruit (overvloedig aanwezig op het eiland).

Van het goedkope fruit wil Samuel ook zijn Nederlandse vrienden en familie te laten profiteren. Nadat hij de groeten heeft overgebracht aan vrouw en kinderen van Reb Mattes eindigt hij zijn brief als volgt:

ווען איך איה"ש
ווידר לחיים ולשלום נאך הוללאנד קומי ברענגי איהר לימיטכעס מיט
וויא הוט זיא דען ליהבער זיהס אודר זויער?
ליבער ר' מת"ת שת' איך האבי אן מיין ליבע מערלה שת' איין פֿעסכע לימיטיעס גשיקט
וואו פון זיא למעט הרמה ווירט מיטטיילן, ווינשי מיט גזונדהייט צו גברויכן,

Als ik met Gods wil
weer levend en wel naar Holland kom, breng ik limmetjes voor u mee.
Hoe heeft u ze liever, zoet of zuur?
Lieve Reb Mattes, moge u leven, ik heb aan mijn lieve Merle, moge zij leven, een vaatje
limmetjes gestuurd
waarvan zij u wat zal geven, wens dat u ze in gezondheid zult gebruiken.

En zo eindigt ook deze brief met limmetjes, die helaas nooit in Den Haag zijn aangekomen. Zijn ze opgegeten door een Engelse kaper, of zouden ze nog steeds in de archieven van de Britse admiraliteit staan?

Verder lezen

Over joden in Den Haag:

D.S. van Zuiden, *De Hoogduitsche Joden in 's-Gravenhage van af hunne komst tot op heden*. Den Haag 1913

I.B. van Creveld, *De verdwenen Buurt*. Zutphen 1989

Over de familie Boas:

D.S. van Zuiden, 'De val van een Haagsch bankiershuis', in: *Die Haghe* 1919-1920, p. 112-126

D.S. van Zuiden, 'Iets over Tobias Boas en zijne relatie met het stadhouderlijk hof', in: *Die Haghe* 1932, p. 53-68; *ibid.* 1933, p. 145; 1935, p. 61-64

Over joden op Curaçao:

I.S. en S.D. Emmanuel, *History of the Jews of the Netherlands Antilles*, Cincinnati 1970 (2 dln)

Over het Jiddisj in Nederland:

Hilde Pach, 'Kosher Dutch. The Fate of Yiddish in the Netherlands', in: *The Low Countries* 16 (2008), p. 127-134